

Kormos Gyula

Sopron és környéke evangélikusainak orgonái — III. A Fertő-tó menti települések

Az egykori soproni evangélikus felsőesprességhez tartozó települések közül Ruszt (ma Rust), Fertőmeggyes (ma Mörbisch) és Balf közvetlenül a Fertő-tó partján fekszik. A trianoni békeszerződés óta Ruszt és Fertőmeggyes Ausztria Burgenland tartományában található, csupán Balf maradt Magyarországon. Ma is közvetlen út köti össze őket, mindössze egy katolikus település, Fertőrákos helyezkedik el Balf és Fertőmeggyes között.¹ Míg a Sopront körbevevő falvak (Ágfalva, Sopronbánfalva, Harka, Kópháza, Balf, Fertőmeggyes és Kelénpaták, később Lépesfalva is) a reformáció idejében és a következő mintegy két évszázadban is Sopron jobbágyfalvai voltak,² addig a mezővárosi joggal rendelkező Ruszt³ 1649-ben 12 évre megválthatta önállóságát, amelyet 1660-ban újabb 12 évvel meghosszabbított, majd 1682-ben megvásárolta a szabad királyi városi jogot.⁴ 1584-ben Sopron falvai a várossal együtt elvesztették a szabad vallásgyakorlás jogát, melyet az 1606-os bécsi békét követően nyertek vissza.⁵ Az ellenreformáció kibontakozásával, 1674-et követően viszont több mint száz éven át nem tartózkodott evangélikus lelkipásztor e falvakban. Jóllehet az 1681-es és az 1687-es országgyűlés a szabad vallásgyakorlás jogát törvénybe iktatta, a törvény hatálya a város jobbágyaira nem terjedt ki. Míg azonban e települések katolikus joghatóság alá kerültek, a jobbágyok zöme evangélikus vallású maradt.⁶ Ebben az időben a Sopron környéki falvak evangélikusai nem járhattak a város imaházának istentiszteleteire, mivel a soproni városkapunál szigorú ellenőrzést tartottak.⁷ Jobbára csak magánházaknál tartott összejöveteleken ápolták hitüket.⁸

Kormos Gyula mérnök a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem adjunktusa, a Magyarországi Evangélikus Egyház műemlékorgona-felügyelője, hangszertörténész.

¹ Igaz, a Fertőrákos és Fertőmeggyes közötti határon ma csak gyalog vagy kerékpárral lehet átkelni.

² Bán 1939. 62.

³ EOL: AGE I b 8; 13. 24. sz. irat; Fiedler 1951. 7.

⁴ Fiedler 1951. 31; EOL: AGE I b 8; 13. 24. sz. irat. Mindezek ára 1649-ben 30.000 ft és 1000 vödör bor, 1660-ban 9000 ft, 1682-ben pedig 60.000 ft és 1500 vödör bor volt.

⁵ Payr 1917. 152. 1584–1606 között a soproniak és a Sopron környéki falvak evangélikusai legfeljebb Nyékre vagy Sopronkeresztúrra járhattak istentiszteletre, ahová a soproni prédikátorok menekültek. Payr 1917. 156–157., 189.

⁶ Bán 1939. 272.

⁷ Fiedler 1961. 29.

Az ellenreformáció e hosszú időszakának után II. József türelmi rendelete biztosította a szabad vallásgyakorlatot.

Ruszt⁹

Az első orgona

Ruszt legrégebbi temploma, az ún. Fischerkirche (Halásztemplom) 1384-ben épült, s még a reformáció előtt kibővítették. Luther tanainak elterjedésével Ruszt lakosságának kilenczede evangélikus lett, így minden bizonnyal az evangélikus istentiszteleteket a Halásztemplomban tartották az ellenreformációig. Az 1597-es vizitáció szerint azonban akkoriban itt már nem végeztek evangélikus istentiszteleteket.¹⁰ Az 1606-os bécsi békét követően a mezővárosi joggal rendelkező Rusztnak ismét volt evangélikus lelkésze, akit azonban 1621-ben az új gróf elűzött, s a templomot a katolikusok vették használatba.¹¹ Az evangélikus istentiszteleteket 1629-ben már a fertőmeggyesi Gensel Kristóf látta el,¹² hiszen ekkor Ruszt lutheránus részről Fertőmeggyes filiája volt.¹³

A linzi béke kapcsán a ruszti evangélikusok visszakövetelték a Halásztemplomot, de az 1647-es országgyűlés által felsorolt visszaadandó templomok között a ruszti nem szerepelt. Engedélyt kaptak azonban arra, hogy új templomot építhessenek. Ennek alapkövét 1649. szeptember 9-én helyezték el, s 1651. július 9-én szentelték fel Musay Gergely szuperintendens szolgálatával.¹⁴ Az ünnepség fényét növelte a Rauch András¹⁵ vezényletével közreműködő soproni templomi ének- és zenekar.¹⁶ A következő években elkészült az oltár, több harang, a toronyóra,¹⁷ és a gyülekezet orgonáról is gondoskodott.

⁸ Az ún. artikulás helyeken, Nemeskércen és Vadosfán magyar istentiszteleteket tartottak, így a Sopron környéki falvak németajkú lakossága más megoldást keresett. Néha a soproni istentiszteletekre is be tudtak szökni, vagy 1679-től a soproni pestis elől Rusztra költöző Eggenberg hercegő házában gyűltek össze. Payr 1917. 471.

⁹ Payr 1924. 53. szerint már a rómaiak idejében lakott hely volt *Ullmo* néven (a latin *ulmus* = szilfa, ill. németül *Rustbaum*). 1317-ben Szíl, 1393 óta pedig a német Rust néven említik.

¹⁰ Fiedler 1951. 8., 10–11.

¹¹ E katolikus hitközség Fertőrákos filiájaként működött tovább. Fiedler 1951. 11; EOL: AGE I b 8; 13. 24. sz. irat.

¹² Fiedler 1951. 12.

¹³ Payr Sopron 1917. 250; EOL: AGE I b 8; 13. 24. sz. irat.

¹⁴ Fiedler 1951. 12., 15.

¹⁵ Rauchról bővebben: Kormos 2000. 370–371., 375.; Kormos 2002/a. 280., 285; Jancsovics 1974; MGG 11. köt. 25–26; *Zenei Lexikon* 1983. 3. köt. 186; *Zenei Lexikon* 1965. III. köt. 190; Mollay 1992. Pausz 1992.

¹⁶ Lehet, hogy az első komolyabb zenei benyomás éppen ekkor érthette az akkor 8 éves ruszti Wohlmut Jánost. Wohlmutról ld. 39. jegyz.

¹⁷ Fiedler 1951. 16.

Az első híradás e hangszerről 1652 szeptemberéből származik, amikor a pozitívhoz „deszkát” vásároltak.¹⁸ A kutatás jelenlegi állása szerint minden bizonyosan ez volt egyben Ruszt első orgonája is, hiszen a korábbi vizitációk itt egyik alkalommal sem említenek orgonát.¹⁹

Alig 22 évvel később, 1674-ben a katolikusok 100 dragonyossal erőszakkal birtokba vették az evangélikusok új templomát, teljes felszerelésével együtt.²⁰ A templomfoglalás után megtartott 1674-es, majd az 1680-as és 1685-ös katolikus vizitációk a Halásztemplomban továbbra sem számolnak be orgonáról, viszont a lutheránusoktól elvett „katedrális”-ban a berendezések leltárszerű felsorolása között a már említett pozitívot is megtaláljuk.²¹ Az 1713-as vizitáció a „katedrális”-ban lévő pozitív regiszterszámát is feltünteti: „Egy köből épült karzat négyregiszteres orgonával”.²²

Egy későbbi számadás szerint 1731-ben már a Halásztemplomban is volt orgona,²³ melyet a vizitációk alapján 1713 után szerezhettek be.²⁴ Az evangélikusok egykori orgonáját még 1752-ben Heferle Mihály soproni orgonaépítő javította,²⁵ majd 1783-ban a katolikusok új orgonát építettek helyébe a győri Peking (Benking) Péterrel.²⁶

Az első ismert magyarországi evangélikus orgonista-díjlevél 1669-ből

II. József türelmi rendeletét követően szép számmal maradtak fenn lelkészek és orgonisták díjlevelei. A nevezetes 1674-es templomvisszavételt megelőző időszakból azonban ismereteink szerint nem maradt fenn ilyen evangélikus okmány, így nagy jelentőségű az az iratanyag, amely a ruszti pap, a rektor és orgonista, valamint az iskolamester 1669-ben kelt díjlevelét tartalmazza.²⁷

¹⁸ Stadtarchiv Rust: KR. 1652. szept. 10. „... hab ich zum Positiv zur Pruethen [Bretten?] drey lange Lahden hergaben 6 kr.”

¹⁹ EmLGy: C.V. I. (gévelt másolat) kötet (1641, Soproni kerület), 63., III. (gévelt másolat) kötet (1651, Soproni kerület), 18., XI. (gévelt másolat) kötet (1659, Soproni kerület), 47., IX. (gévelt másolat) kötet (1633, Soproni kerület), 40.

²⁰ Altmann 1982. 16; Berger 1980. 7. Amikor 1683-ban a rusztiak behódoltak a törököknek, hét hétig használhatták templomukat, de a törökök kivonulása után templomuk ismételt visszaszerzésére tett kísérleteik rendre meghiúsultak. Altmann 1982. 18–19.

²¹ EmLGy: C.V. 10. kötet (1674, Soproni kerület), 63: „Chorum habet lapideum et in eo positivum”, továbbá Berger 1980. 7. EmLGy: C.V. 13. kötet (1680–1685, Soproni kerület), 58., ill. XVII. (gévelt másolat) kötet (1685, Soproni kerület), 19.

²² EmLGy: Visitationes Canonicae 19. kötet (1713, Soproni főesperesség), 30: „Chorum lapideum una cum Organo Quator register”.

²³ Stadtarchiv Rust: KR.1731. № 35: „dem Orgelmacher wegen 2 Orgel aufszubessern 10 fl”.

²⁴ Csatkai 1937. 215; Unger 1998. 17. Csatkai szerint 1705–1707-ben készült „a régebbi katolikus templom [Halásztemplom] számára a ma is meglévő kisebb orgona, szépen faragott szárnyaival” [5 regiszterrel].

²⁵ Csatkai 1935.

²⁶ Csatkai 1937, 215; Berger 1980. 24.; Szigeti 1977. 46. Csatkai szerint 1784-ben épült az orgona.

²⁷ EOL: AGE I a 4; 10 b. Ruszton a rector (iskolaigazgató) és orgonista szerepet ugyanazon személy töltötte be a díjlevelé alapján. Az iskolamester a ludimagisternek megfelelő személy, aki a rector

Ruszt ebben az időszakban olyan zenészeket is foglalkoztatott, akik később jelentős német városokban szereztek elismerést. Éppen e díjlevél idejében volt Wohlmut János Ruszton az iskola rektora.²⁸

I[n]. N[omine]. I[esu].

Rectoris et Organoedi Rustensis

I. Salarium se extendens

In pecunia: ad octoginta florenos Rhenanos.

In frumento: ad modios decem.

In vino seu musto: urnas octo.

In lignis: quatuor ulnas.

Quibus accedit libera Habitatio.

II. Stola seu Proventus ex officio ordinarii, ubi

Didactri loco ii Scholastici, quibus jam Exercitia Styli proponuntur, exhibere solent florenum integrum; Qui vero in Donati adhuc praeceptis occupantur, dimidium.

Pro Musica funebri vi Stolae, ad minimum medius solvitur florenus; plerique tamen omnes hanc rationem excedunt.

Tantundem etiam pro Musica Nuptiali, quae sub Copulatione institui assolet, solvi consuetum est.

Ad mandatum Venerab[ilis].

Consist[torii]. Cis-danub[ionensis].

Aug[ustanae]. Confess[ionis]. addicti,

consign[atum]. Rusti d[ie]. 29 7^{bris}.

A[nn]o 1669.

*Jézus nevében.*²⁹

A ruszti rektor és organista

I. Fizetése kiterjed

Pénzben: nyolcvan rajnai forintokra.

Gabonában: tíz mérőre.

Borban avagy mustban: nyolc veder.

Fában: négy öl.

Amikhez hozzájön a szabad lakás.

II. Stóla vagy bevétel a hivatali kötelezettségeiből amikor is

Oktatói minőségében, azok a tanítványok, akiknek már a stílusgyakorlat adatik elő, egész forintot kitenni szoktak; Akik viszont még a Donatus³⁰ szabályaiaval foglalkoznak, egy felet.

A gyászzenéért a stóla címén, legalább egy fél forint fizetetik; többnyire mégis mindenki túllépi ezt az arányt.

*Ugyanennyit szokás az esküvői muzsikáért is fizetni, amely az esketés alatt szokott tartatni.*³¹

Az Ág[ostai]. Hitv[alláshoz]. tartozó tiszt[elendő]. Dunánt[úli].

Consist[orium]. rendelkezésére rögzített Ruszton

az 1669. év szept[em]ber. 29. n[apján].

alá van rendelve, s a praeceptornál (segédtanító, oktató) magasabb beosztás. Tulajdonképpen az önálló tanítónak megfelelő.

²⁸ Ld. a 38. jegyzetet!

²⁹ A latin szöveget Zsigmondy Árpád ny. ev. lelkész, az Evangélikus Országos Levéltár tudományos munkatársa fordította.

³⁰ Kezdő latin (tankönyv).

³¹ Míg az organista fizetése 80 ft-ot tett ki, a lelkésznek 100 ft, az iskolamesternek csak 40 ft járt. A lelkész 25 veder bort kapott (igaz, valószínűleg ebből kellett az úrvacsorai bort is biztosítani), az organistának 8 vederrel járt, az iskolamesternek 10, legfeljebb 15 veder bort gyűjtöttek, míg gabonából a lelkésznek 20 tűzoltóvedernyi volt a juttatása, az organistáé pedig tíz pozsonyi mérő. Az iskolamesternek segédtanítót is kellett tartania, ezért évenként további 20 Ft-ot kapott.

J. N. J.

Rectoris et Organædi
Rustensis

I Salarium se extendens

In pecunia: ad octoginta florenos Rhenanos.

In frumento: ad modios decem.

In vino seu musto: urnas octo.

In lignis: quatuor urnas.

Quibus accedit libera Habilitatio.

II. Stola seu Proventus ex officio
ordinarij,
ubi

Didactri loco ii Scholastici, quibus jam Exercitia Styli
proponuntur, exhibere solent florenum integrum;
Alii però in Donati adhuc præceptis occupant;
dimidium.

Pro Musica funæti vi Stola ad minimum medius floriz flo-
renus; pleriq; tamen omnes hanc rationem excedunt.

Tertundem etiam pro Musica Nuptiali, quæ sub Copu-
latione infitri disjoleb, solvi consuetum est.

Ad mandatum Venerab. Con-
sist. Cis-danub. Aug. Conses.
addicti, consign. Rusti
d. 29 Julij. 1669.

Ruszt első orgonistái

Az orgonistákra vonatkozó legelső feljegyzés 1653-ból származik, amikor is június 4-én a ruszti születésű *Kusser János*³² orgonistának kifizetik negyedévi 20 Ft járandóságát.³³ Kusser 1649–1653 között a körmöcbányai evangélikus egyház segédkantora és az iskola zenetanára,³⁴ majd ruszti működése után 1655–1657 között soproni tanár volt. 1657-ben Pozsonyba költözött az ottani zeneigazgatói állás betöltésére, 1672–1674 között pedig ismét ruszti kántorként működött. 1674 után Stuttgartban volt orgonista, ahol 1695-ben hunyt el.³⁵

Az 1655-öt követő évek számadásaiból nem derül ki, hogy 1660-ig ki töltötte be az orgonistaállást, mindenesetre 1664-ig a nagyobb ünnepek színvonalas zenei ellátásáról tanúskodnak az egyházi kiadások.³⁶

A számadás szerint 1660-ban az orgonista *Johann Wengling*.³⁷ 1667–74 között már *Wohlmuth János* a „rector” és orgonista.³⁸ Az 1674-es templomátvétel után azonban Wohlmuthnak is el kellett hagynia szülővárosát. Egy időre Regensburgban telepedett le, majd 1686–1720 között soproni orgonistaként működött.³⁹

A ruszti evangélikusok második orgonája

II. József türelmi rendeletét követően az istentiszteleteket 1783. június 29-től egy ideig még különféle helyiségekben tartották.⁴⁰ Az új templomot 1785. november 6-án szentelték fel, és oda az 1788. évi egyházlátogatás tanúsága alapján csakha-

³² Bővebben MGG 2. köt. 818., 7. köt. 1913., 10. köt. 1613., 12. köt. 1654; ld. még Kormos 2000. 375–376; Bárdos 1984. 71., 75–76., 80., 99., 102., 371; Csatkai 1937. 213.

³³ Stadtarchiv Rust: KR. 1653. jún. 4-én „*dem Organisten Johann Kusser am vierte Jahres 20,-*”, ezt a kifizetést szept. 17-én és október 2-án további 60 Ft követi.

³⁴ Bárdos 1984. 76.

³⁵ Jandek 1955. 90; Csatkai 1937. 213–214; Bárdos 1984. 102. A még Pozsonyban született János Zsigmond nevű fia európai híru „*tökéletes karnagy*” és sikeres operaszerző lett. Johann Sigismund Kusserről ld. még: Jandek 1955. 90; MGG 7. kötet 1913–1918.

³⁶ Stadtarchiv Rust: KR. 1656–1661, 1664.

³⁷ Stadtarchiv Rust: KR. 1660. N° 4.; Jandek 1955. 90. Jandek *Weiling* néven említi, amikor a Wohlmuth naplójába tett bejegyzéséről ír. Ld. még Csatkai 1937. 214., ahol a szerző *Weigling* nevet ír. Az orgonista tevékenységéről ld. még Stadtarchiv Rust: KR. 1661, 1664.

³⁸ Stadtarchiv Rust: KR. 1667. Ausgabe N° 14; Bárdos 1984. 99; Csatkai 1937. 214; Jandek 1955. 90; Kormos 2000; Kormos 2002/a. Csatkai szerint 1667-ben lett Wohlmuth az iskola rektora és egyúttal az orgonás. Jandek kántortanítónak nevezi, de a jegyzetünkben feltüntetett 1667-es számadás egyértelműen a „rector” kifejezést használja Wohlmuthnál. Mivel a név nélküli díjlevél egyértelműen a „*A ruszti iskolaigazgató és orgonista*” számára szól, így az orgonista csak Wohlmuth János lehetett. Az 1660-tól működő Wengling már nem jöhet számításba, hiszen ha még ő lett volna az orgonista, neki nem kellett volna díjlevelet fogalmazni.

³⁹ Életútjáról, zenei munkásságáról ld. bővebben Jandek 1955; Kormos 2000. 371., 376; Kormos 2002/a, 281., 286; MGG 3/1568, 13/1072.

⁴⁰ Fiedler 1951. 44. Egy pajtában, később ennek emeleti szobáiban, végül a városháza három szobájában.

mar be is szereztek egy ideiglenes orgonát.⁴¹ Sajnos e hangszeréről és további sorsáról már semmit sem lehetett kideríteni, mert a templom iratanyaga a II. világháborúban súlyos károkat szenvedett, s legnagyobb része megsemmisült.⁴²

A templom mai orgonája

Dokumentumok hiányában azt sem tudtuk feltárni, hogy az új templom ideiglenes orgonája helyett mikor és kitől szereztek be új hangszerüket. Valószínű azonban, hogy az 1800-as évek legelején történhetett, de mindenképpen 1816 előtt, hiszen az 1816. április 3-án Ruzshton megtartott egyházlátogatás már egy 9 regiszteres orgonáról számol be.⁴³

Az elkövetkező évszázad történetét homály fedi, mindenesetre az orgona restaurálás előtti állapotából arra lehet következtetni, hogy ez idő alatt — a homlokzati sípok feltételezhető I. világháborús rekvirálásától eltekintve⁴⁴ — a hangszeren lényeges változtatás nem történt.

Az orgona különálló játszóasztallal rendelkezik, a manuál hangterjedelme C–d³ 51 hang, míg a pedálé C–a^o (c^o-nál repetálásal), 12 hang, 22 billentyűvel. A hangszer három szíjhúzásos ékfűvő táplálja, amelyből egyet időközben tárolófűvővé alakítottak. Diszpozíciója:

<i>manuál</i>		<i>pedál</i>	
Copl	8'	Sub-Bass	16'
Principal	4'	Octav Pd.	8'
Flöten	4'		
Fugara	4'		
Octav	2'		
Quint	1 1/3' (rep. gis ² -nél)	<i>Az orgonát bemutató 2. ábrát lásd a következő oldalon!</i>	
Mixtur 3fach	1 1/3' ⁴⁵		

⁴¹ EOL: Dt. 5. 1788. jan 13-i C.V. I/34. A templomról: „*die 6^{bris} 1785 Consecrata...*”; az orgonáról: „... *Organo provisá*”.

⁴² Fiedler 1951. 3. A szerző itt beszámol arról, hogy amikor 1944-ben hivatalát Ruzshton elfoglalta, az iratanyag jó részét már szanaszét heverve, vagy elporladtan találta, de mentette, ami menthető volt. A többit kidobta(!). Végül arra az elhatározásra jutott, hogy a megmaradt iratanyag alapján az utókor számára összefoglalja a gyülekezet történetét. Sajnos, ma már az az iratanyag sem lehető fel, amiből a szerző a gyülekezet történetét 1952-ben összeállította.

⁴³ EOL: Dt. 24. 58. lap, 1816. ápr. 3. „*Chorum cum organo novem mutationum*”. Az 1833-as vizitáció 10 regiszteres hangszer említ („*Chorum cum organo 10 mutationum.*”, EOL: Dt. 30. 22/1. lap, 1833. szept. 12.), nyilván a regiszterhúzóok száma alapján, amelyek között szelepkopulaként megépített pedálkopula *Bassventil* kapcsolója is található. (A helyszíni szemle alapján. Ld. továbbá Evlt Ruzst: *Kostenvorschlag Orgelbau Wolfgang Karner, Haderswörth, 1995. máj. 29.*)

⁴⁴ Ezt bizonyítja, hogy az 1996–98 között végzett restaurálás során az összes horgany sípot eltávolították, s analóg hangszer hiányában igyekeztek rekonstruálni a teljes homlokzatot. Evlt Ruzst: *Kostenvorschlag*, ld. 43. jegyz.

⁴⁵ Összetétele: C: 1'+2/3'+1/2', c¹: 1 1/3'+1'+4/5', g¹: 2 2/3'+2'+13/5', g²: 5 1/3'+4'+3 1/5'

1947-ben *Josef Huber* kismartoni orgonaépítő javította a hangszeret. Ugyanekkor a bécsi *Fritz Engelhardt* az oltárral és szószékkal együtt átfestette az orgonát is.⁴⁶ A következő év áprilisában *Max Huber* a padló alá helyezte a fűvőt, új szélcsatornát és szabályozószelepet készített hozzá.⁴⁷

Az elkövetkező közel 50 évben a patinás hangszer állapota annyira leromlott, hogy a gyülekezet elhatározta az orgona teljes restaurálását. A munkálatokat *Wolfgang Karner* orgonaépítő cége 1998-ra fejezte be.⁴⁸

2. ábra. A ruszti evangélikus templom orgonája.

⁴⁶ Evtl. Ruszt: KR. 1947/Beilage 63., 64., 69.

⁴⁷ Evtl. Ruszt: KR. 1948/142., ápr. 6. 1316 Schilling hátralékot 1949. jan. 8-án fizettek ki az orgonaépítőnek. Evtl. Ruszt: KR. 1949/117.

⁴⁸ Vö. Evtl. Ruszt: Kostenvorschlag, 43. jegyz. A szakértő *Matthias Krampe*, az Osztrák Evangélikus Egyház orgonaszakértője volt. A restaurálási iratokat ő bocsátotta rendelkezésemre. A restaurálás során többek között rekonstruálták az eredeti hangmagasságot és temperálást, a 70 mm-es szélnyomást 60 mm-esre csökkentették, s helyreállították a fűvő kézi működtetését is. A felújított orgona átvételéről ld. „Abnahmegutachten Orgelrestaurierung Evangelische Kirchengemeinde Rust” Wien, 1998. dec. 7. Evtl. Ruszt: XX. századi iratok.

Fertőmeggyes⁴⁹

A falu 1495-ben épült templomát Szent Ulrik tiszteletére szentelték fel. A településnek már 1521-ben Luther szellemében prédikáló plébánosa volt.⁵⁰ Az 1558. évi összeíráskor a fertőrákosi plébános káplánja végezte itt a szolgálatot, s a templomot a lutheránusok közösen használták a katolikusokkal.⁵¹ Bár az 1570-es évtől a falunak ismét van saját plébánosa,⁵² 1580 körül a település lakóinak kilenctizede még mindig lutheránus.⁵³ Az evangélikusok 1584-ben itt is elvesztették szabad vallásgyakorlatuk jogát.⁵⁴ Az 1597-es katolikus egyházlátogatás a falut Fertőrákos filiájaként írja le, de a jegyzőkönyv orgonát nem említ. Sajnos, még az egyházlátogatás évében az egész falu, köztük a templom és a paplak is leégett.⁵⁵

A bécsi békét követően a Sopron környéki falvak közül Harkának, Balfnak, Ágfalvának és Fertőmeggyesnek ismét voltak prédikátorai.⁵⁶ Az ellenreformáció újabb térhódításával Fertőmeggyes plébániáját és templomát maga Széchenyi György püspök vette vissza 1674. január 8-án, és a plébániát Fertőrákoshoz csatolta. Jóllehet Fertőmeggyesnek több mint száz éven át nem volt evangélikus lelkipásztora, lakossága mégis megmaradt evangélikus vallásúnak.⁵⁷

A templomvisszavételt követő 1674-es vizitáció a jól felszerelt templomban még mindig nem említ orgonát.⁵⁸ Nem sokkal az egyházlátogatás után a templomot rablóbandák felégették.⁵⁹

Fertőmeggyes első orgonája (1792–1814)

II. József türelmi rendelete a fertőmeggyesi evangélikus gyülekezeti élet feléledését is jelentette, s a gyülekezet Ruszt filiája lett. Első istentiszteletüket 1785. május 15-én tartották a községháza pajtájában. Saját imaházukat 1792. szeptember 16-án Ruszt lelkésze szentelte fel.⁶⁰

⁴⁹ A települést IV. Béla király idejében említik először Megyes, később Medyes néven. A Medies alakból a németben Medwes, Medvis, Medwisch, majd Miedvis, Mierwis, Merbisch és végül Mörbisch, míg a magyarban Medgyes, Meggyes ill. Fertőmeggyes lett. Fiedler 1961. 2.

⁵⁰ Fiedler 1961. 14., 16.

⁵¹ Payr 1917. 116.

⁵² Bán 1939. 66.

⁵³ Fiedler 1961. 17.

⁵⁴ Payr 1917. 152.

⁵⁵ Fiedler 1961. 20–21.

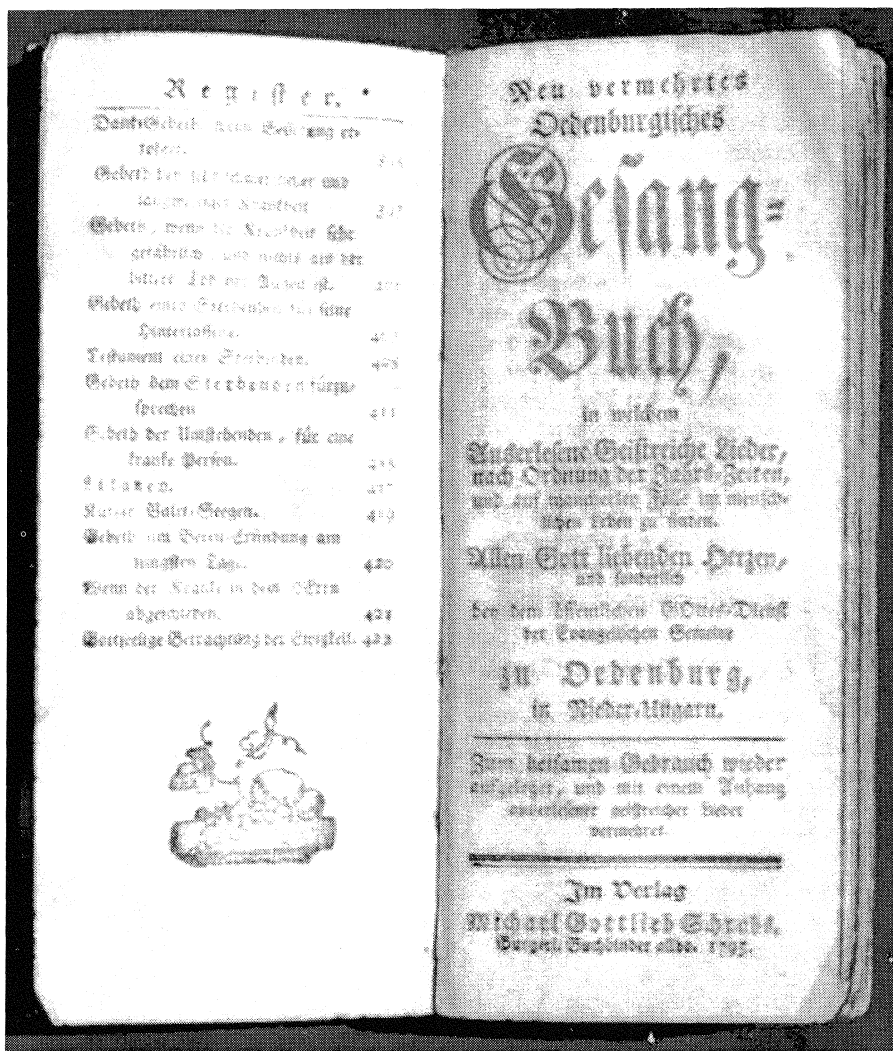
⁵⁶ Bán 1939. 161, 187–188; Payr 1917. 116; Fiedler 1961. 26.

⁵⁷ Bán 1939. 230., 272.

⁵⁸ EmLGy: C.V. 10. kötet (1674, Soproni kerület) 60., XIV. kötet (gépelt másolat) 41–42.

⁵⁹ Bán 1939. 275.

⁶⁰ Fiedler 1961. 35., 37., 41; EOL: Dt. 30. C.V. 1833.

3. ábra. Fertőmeggyesen használt imádságos- és énekeskönyv 1795-ből.

A torony nélküli templom felszentelésekor már állt az a nyilvánvalóan használtan vásárolt pozitív orgona, amelyért 1792. július 18-án 101 ft-ot fizettek ki a bécsújhelyi orgonaépítőnek.⁶¹

⁶¹ Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1792/1793. júl.18. Nr 17: „Haben wir die Orgel von der Neustadt herunter geführt, und ist den Orgelmacher dafür bezahlet worden laut Quittung 101 fl.“ Vételi árából következően csakis használt orgona lehetett (vö. még 64. lábjegyz.!). Megfizették a 10 kr. vámot is, az orgonaépítőnek és fiának pedig még további 2 ft 30 krajcárt adtak, nyilván a hangszer felállításakor. A mester Bécsújhelynek akkori egyetlen orgonaépítője, Josef Zeisky lehetett. Mayer 1928. 286.

Sajnos, 1788 és 1816 között nem volt egyházlátogatás Fertőmeggyesen, így a meglévő vizitációs jegyzőkönyvekből sem tudhatunk meg többet az orgonáról. Mindössze a számadások tudósítanak arról, hogy az évek során mikor vásároltak húzószíjat az ékfűvös hangszerhez, mikor volt szükség a kenésére vagy az orgonaépítő beavatkozására.⁶² A pozitív utolsó, apróbb javítására akkor került sor, amikor az 1812/13-as számadás szerint elhozták az orgonaépítőt Sopronból egy új orgona építésével kapcsolatos megállapodás végett.⁶³ Ekkorra azonban az orgona már nagyon elhasználódott.⁶⁴

A templom második orgonája (1814–1953)

Az új, 8 regiszteres pedálos orgona megépítésére 1813. március 10-én kötötték meg a szerződést König Fülöp soproni orgonaépítővel. Ez az irat mai ismereteink szerint König legelső fennmaradt szerződése, ezért azt teljes terjedelmében, az eredeti helyesírással közöljük.⁶⁵

Zwischen einen Ehrsamem Evangelischen Gemeinde zu Mörbisch und HErrn Philip König bürgerl[ich]en Orgelbauer in Oedenburg ist heute zu Ende gesetzten Tage folgende Vertrag geschlossen worden:

1. Verspricht HErr Philip König uns eine Orgel mit 8 Registern und langen Octav vor 1300 fl. W.W. zu machen, nehml[ich].

Principal	4 fuß von Zinn
Quint	3 d ^e d ^e
Octav	2 d ^e d ^e
Mixtor[!]	2 d ^e dreyfach von Zinn
Flaut major	8 d ^e von Holz
Flaut	4 d ^e d ^e
In Pedal Sup	16 d ^e d ^e
Octav Bass	8 d ^e d ^e

2. Verspricht HErr Philip König dieses Werk in 1814 um die Osternzeit zu verfertigen.

3. So verspricht eine Ehrsame Gemeinde diese Orgel auf 3^{mal} zu bezahlen. Zur Angabe 400 fl. W.W. und die alte Orgel zur freyen Angabe.

4. So verspricht HErr Philip König auf 2 Jahr gut zu stehen, solte eine reparatur unter dieser Zeit nöthig seyn, solche unentgeltl[ich]. zu machen.

⁶² A húzószíj vásárlásához ld. Evlt. Fertőmeggyes: KR. 1797. dec. 27., 1796 nyara, 1799. júl. 15. és 1805; a kenőanyag vásárlásához ld. KR. 1799. okt., 1800. máj., 1801. okt. 1.

1796. június 11-én 8 ft 30 kr-ért egy meg nem nevezett személy kisebb javítást végzett rajta. Az 1810/11-es számadás még tudósít arról, hogy Kleeblatt soproni orgonaépítő 4 napot eltöltött az orgona javításával, amiért 55 ft-ot kapott, továbbá „kenyérre és borra 12 ft 24 krajcárt”. Evlt. Fertőmeggyes: KR. 1810/11. Nr. 6.

⁶³ Evlt. Fertőmeggyes: KR. 1812/13. Ausgäbe. Nyilván Königet hozták el, hiszen ezt követően övele kötöttek szerződést.

⁶⁴ Evlt. Fertőmeggyes: Mem. 3. old. (1814. május-június): „... die alte schon sehr gebruchlich”.

⁶⁵ Evlt. Fertőmeggyes: 1813. évi iratok.

5. Bey Aufsetzung der Orgel verspricht eine Ehrsame Gemeinde HErrn Philip König, mit seinen Leuten, Kost und freyes Qua[r]tier.

Solte aber unter bestimmter Zeit ein Sturz mit dem Einlösungsscheinen geschehen, so haben beyde Theile den Schaden zu tragen.

Zur Gewißheit dienet meine Namens-Unterschrift und beygefügtes Insigl. So geschehen Mörbisch d. 10 Maertz 813.

Philipp König
Orgelbauer in
Oedenburg

den 8ten 9^{ber} Empfangen 250.-

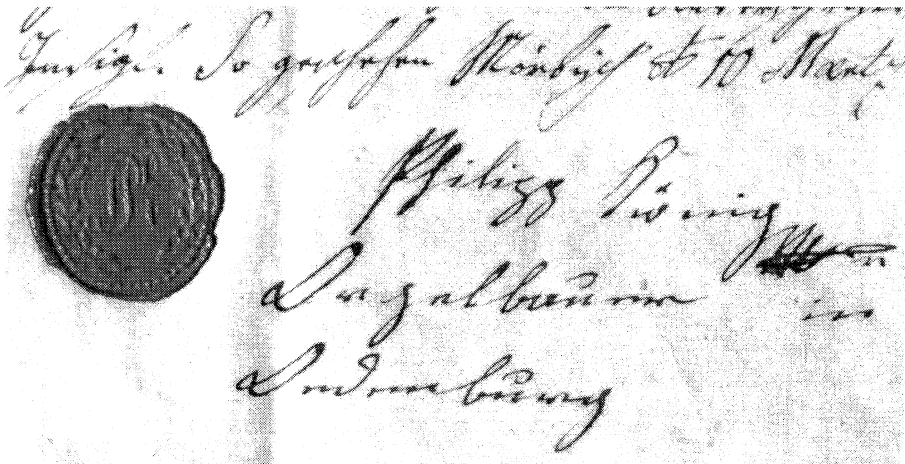
den 21ten Jun' 1814. habe ich Empfangen 200 f

den 6ten Jäner 1815 habe ich richtig Empfangen 220 f

Sage zweyhundert zwanzig gulden W.W.

den 23ten February 815 habe ich richtig Empfangen 130 f

Sage Hundert dreysig Gulden

The image shows a handwritten document in German. At the top, it reads: "Zur Sigl. So geschehen Mörbisch d. 10 Maertz". Below this, there is a large, dark, circular seal or stamp. To the right of the seal, the name "Philipp König" is written in cursive, followed by "Orgelbauer in" and "Oedenburg".

4. ábra. König pecsétje és aláírása a fertőmeggyesi szerződésen.

König részére az 1300 forintból már a szerződés megkötésekor át kellett adni 400 ft előleget.⁶⁶ A mester e korai szerződésében még csak két év jótállást vállalt a hangszerre,⁶⁷ az orgona árába pedig —mint ahogy ez máshol is gyakran előfordult— beszámították a régi hangszer értékét is.⁶⁸

⁶⁶ Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1812/13.

⁶⁷ Vö. 115. lábjegyzet szövegkörnyezete.

⁶⁸ Általában nem derül ki, s ma már csak ritkán kutatható fel, hogy ezen orgonáknak mi lett a sorsa.

Az orgonával König a vállalt határidőre el is készült.⁶⁹ Az orgona a gyülekezetnek azonban jóval többbe került, mivel a szerződésben nem szerepelt a díszítési, az aranyozási és a lakatosmunka, a fúvó asztalosmunkái, sőt a felállításkor felmerült egyéb költségek és az orgona lerekesztése sem.⁷⁰

Mivel a fertőmeggyesi gyülekezetnek jókora kiadást jelentett az orgona megépítése, utólag, 1815-től gyűjtést szerveztek. Az 1815/16-os számadáskönyv beszámol arról, hogy a gyűjtés során 640 ft 42 krajcár jött össze, valamint természetben 12 és $\frac{3}{8}$ vödör bor, amelyet a 60 ft-ért adtak el a vendéglősnek. Ezen túlmenően a kóruson az orgona környékén a helymegváltások közkedveltek lettek, ami többletbevételhez juttatta a gyülekezetet.⁷¹

1818-ban, majd 1820–21-ben és 1826–27-ben ismételt hangoltatták és javították az orgonát.⁷² 1827. augusztus 27-én —ki tudja miért?— az idősebb Kleebblatt Keresztély soproni orgonaépítővel kötöttek 50 ft összegű karbantartási szerződést.⁷³ Ennek fejében elvégezte az akkor szükséges javítást és hangolást, továbbá vállalta, hogy az apróbb javításokat 15 évig, a portalanítást 10 évig elvégzi. Bár Kleebblatt már 1835 februárjában 69 évesen elhunyt, s így nem tudott maradéktalanul eleget tenni szerződés szerinti kötelezettségének,⁷⁴ ha-

⁶⁹ Az orgonaépítés körül valamiért parázs vita alakult ki a gyülekezetben, ezért König az utolsó két részletet csak jóval az orgona elkészülte után, 1815 januárjában ill. februárjában kapta meg. Evtl. Fertőmeggyes: Mem. 3. old. (1814. május-június); Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1813/14 és 1814/15. Az orgonaépítő elismervényeit ld. a szerződés végén.

⁷⁰ E költségek rendre: a felállítás során a vendéglősnél felmerült költség 58 ft 18 kr, a fúvó költségei az asztalosnál 20 ft, a fúvó szekrénye 9 ft 30 kr. (Időközben, 1816. július 3-án ugyanis egy meg nem nevezett orgonaépítő némi borért és kenyérért kitisztította az orgonát, s csak ezután, augusztus 23-án készítették el a fúvó szekrényét: „... hat der Orgelbauer bey den Orgel ausputzen 2 halb Wein 18 x Brod verzehrt 1fl 38 x”, Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1816/17. júl. 3. és aug. 23.) További kiadások: az orgona lerekesztése a közkarzattól 42 ft, a fafaragási munkák (Mnich János soproni szobrászmester) 90 ft, az aranyozás és a márványfestés (Mauer Ignác soproni festő és aranyozó) 185 ft, vasrudak az orgona kihorgonyzásához 5 ft 57 kr, a ruszti lakatosnak a játszóasztal zárjáért és a hozzá tartozó pántért 5 ft. Ez összesen 415 ft 45 krajcár többletköltséget jelentett. (Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1814/15., 1816/17. jún. 28., aug. 23., 1817/18. dec. 19., valamint Mem. 13–14. 1818. ápr. 12., 16. ill. máj. 4., 29. és júl. 28. alatti bejegyzései.) A dokumentumokból kiderül, hogy mind a fafaragási, mind az aranyozási és márványfestési munka kevesebbe került, mint amennyiről a megállapodás szólt.

⁷¹ Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1815/16., 1816/17. számos tétele.

⁷² Az első munkálat alkalmával az Evtl. Fertőmeggyes: Mem. 13. ápr. 12-i bejegyzésben az orgonaépítő 5 napra munkadíjként 20 ft-ot s a vendéglősnél felmerült költségeire további 10 ft 25 kr-t kapott. Az Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1818/19. N° 11. forrásban a kifizetett összeg 5 ft, ill. 3 ft 12 kr-ral szerepel a hagyományos és a bécsi forint kissé pontatlan átszámítása miatt. Az orgonaépítő a kor gyakorlata szerint minden bizonnyal König volt, bár az eredeti nyugta —ami ezt igazolhatná— nem maradt fenn.

Mivel König csak kétévi jótállást vállalt a hangszerére, így 1820–21 között az orgona garancián túli „átdolgozásáért” 35 ft-ot, valamint a vendéglősnél inasával együtt felmerült költségeire 12 ft-ot adtak a mesternek. Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1820/21. N° 1. A „... für die Orgel überarbeiten” talán az orgona hangolását és/vagy a mechanika beszügyelését jelenthette. Utoljára az Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1826/27. N° 22. szerint 5 ft-ot fizettek ki neki.

⁷³ Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1827/28. N° 12.; Mem. 54. 1827. aug. 5-i bejegyzés.

⁷⁴ Kormos 2002/b. 358.

lála után 1850-ig nem került sor az orgona további — az utókorra feljegyzésekben is hagyományozott — javítására.

1850-re azonban az orgona állapota nagyon leromlott, ezért először a helyi asztalossal megjavíttatták a fúvót,⁷⁵ majd ismét Königet hívták segítségül a nagyjavításra. A Königgel kötött szerződés alapján elkezdődött a teljesen elhangolódott hangszer 20 napig tartó helyreállítása, amelyért 225 ft-ot fizettek ki a mesternek, s további 25 ft-ot pedig Hafenscher Pálnak, aki az orgonaépítő részére a szállást és ellátást biztosította. A szerződésben König vállalta, hogy a helyreállítás mellett további 6 évig ingyenesen elvégzi az esetlegesen előforduló javításokat is.⁷⁶ Ezt azonban már nem teljesíthette, ugyanis 1852. szeptember 3-án elhunyt.⁷⁷

Az 1853/54-es számadás szerint a gyülekezet az imaházként épült templomhoz végre tornyot épített, s a toronyfalon két lyukat is törtek, hogy az orgona mellett elhelyezett fúvót átvigyék új helyére, a toronyba.⁷⁸ A fúvó áthelyezését és az orgona javítását Fischpera Konrád soproni orgonaépítőre bízták, aki a munkát 275 ft-ért végezte el.⁷⁹

König és Fischpera szinte egymást követő javítása eredményesnek bizonyult, mert ezt követően 38 éven át nem volt szükség az orgona javítására. Az 1892-es templomfelújítás alkalmából is csak egy hangolást végzett Müller Antal soproni orgonaépítő 33 ft-ért.⁸⁰ Ezután fia, Müller György javította 1900-ban és 1902-ben 12 ill. 8 koronáért.⁸¹ Az ez évi vagyonleltárból megtudhatjuk, hogy az orgonát már csupán 200 Koronára értékelték. Éppen annyira, mint a templomi csillárt!⁸²

Az első világháború idején feltehetően a fertőmeggyesi orgona homlokzati sípjait is leszerelték hadi célokra. Tény, hogy a háborút követő években orgonaalapot hoztak létre, amely 1920–22 között szépen gyarapodott.⁸³ 1925-ben Josef F. Neubauer bécsújhelyi zongora- és orgonakészítő mester 805 Schillingért 35 db új — nyilván elsősorban a homlokzatzból hiányzó — sípot épített be.⁸⁴

⁷⁵ Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1850/51. Q. 22. 2 ft 30 kr-ért.

⁷⁶ Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1851. május 6-án kelt szerződés melléklete, valamint KR. 1850/51. Q. 23, 24. A szerződésben 90 ft „*Conventions Münze*” jelentette a 225 ft-ot bécsi pénzben (W.W.), tehát ekkor 10 Conv. Münze = 25 fl W.W. A munkához a gyülekezet faszenet is vásárolt (talán a sípok forrasztásához), továbbá térítették König kétszeri szállítását is. KR. 1850/51. Q. 74.

⁷⁷ Kormos 2002/b. 365.

⁷⁸ Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1853/54. Q. 23. (1853. júl. 2.)

⁷⁹ Evtl. Fertőmeggyes: KR. Q. Nr. 32. Az 1853. dec. 2-i elismervény 110 bécsi ft-ról szól. Itt nyilván tévedésről van szó, ugyanis a számadást vezették bécsi (W.W.) pénzben.

⁸⁰ Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1892. Nr. 12.

⁸¹ Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1900/57, ill. 1902/23; ld. továbbá Kormos 2002/b. 372.

⁸² Evtl. Fertőmeggyes: 1902. évi vagyonleltár.

⁸³ Evtl. Fertőmeggyes: Dd. 3. jkv. 33; KR. 1921–24. Az infláció azonban közbeszólt, s mivel a trianoni békeszerződés után Fertőmeggyest elcsatolták Magyarországtól, a koronát átszámították.

⁸⁴ Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1913/14. Beilage (1913. dec. 31.), KR. 1925. II. Neuanschaffungen Q. 2/108. Q. 4/133. Neubauer az orgonán kívül az 1913-ban vásárolt Stowasser-harmóniumot is megjavította.

Az orgonaépítő egyúttal a kor ízlésének megfelelően —feltehetően valamelyik „visító” sípsor helyére— egy *Dolce* regisztert is készített.⁸⁵

1936-ban majd 1938-ban az ifjabb Josef Huber Oltár-, Szószék- és Orgona-építő Intézménye javította az orgonát.⁸⁶ Az elkövetkező világháborús években már nem költhettek az orgonára, így annak állapota a negyvenes évek végére tovább romlott.

A fertőmeggyesi gyülekezet XX–XXI. századi orgonái (1953–)

König 1814-ben épített hangszere 1950-re olyan állapotba került, hogy az 1950. augusztus 19-i presbiteri ülésen felmerült egy új orgona beszerzése.⁸⁷ Jellemző az 50-es évek műemléki szemléletére, hogy az akkor alig több mint 135 éves hangszer is javíthatatlannak számított.⁸⁸

Nemsokára eldőlt a König-orgona sorsa: a salzburgi Max Dreher orgona-építő cégnél megrendelték az új orgonát. A hangszer diszpozícióját a bécsi városi orgonista, Adolf Wurm állította össze.⁸⁹ Az új, kétmanuális, 17 regiszteres, pneumatikus hangszer 1953. augusztusára el is készült.

A gyülekezet csakhamar rájött, hogy a pneumatikus orgona nem volt jó vétel, s 32 évi szolgálat után új hangszert rendeltek a Krenn Fivéreknél, melyet 1986. április 20-án szenteltek fel.⁹⁰ Az új, mechanikus csúszkaladás, ugyancsak 17 regiszteres, kétmanuális orgona faragás nélküli homlokzattal, régies intonációval készült, s ma is ez szolgálja az istentiszteleteket.

⁸⁵ Az ezért járó 350 S összeggel a gyülekezet egy ideig az orgonaépítő adósa maradt. Ezért a mester megsürgette a kifizetést, hivatkozva a családjában bekövetkezett haláleset miatti költségekre. Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1925/II/4/133, és a Q 4/133-hoz csatolt levél.

⁸⁶ Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1936/V/1/43; Evtl. Fertőmeggyes: KR. 1938/V/4/30. (ápr. 2.) 23, 33 RM = 35 S., KR: 1938/V/5/178 (aug. 9.). 1936-ban a teljes rendbetétel helyett csak tisztítást és némi javítást végeztek 60 S összegben, 1938-ban pedig inkább csak a harmónium generáljavítására áldoztak az orgona helyett.

⁸⁷ Evtl. Fertőmeggyes: Jkv. (1935–1961) 236. III/c. pont: „Unsere Orgel ist in einem Zustand, daß wir in der nächsten Zukunft zur Anschaffung einer neuen Orgel schreiten müssen.”

⁸⁸ Uo.: Jkv. (1935–1961) 257. 1953. jan. 15./V. pont: „... im Jahre 1814 erbaute Kirchenorgel ihren Zweck nicht mehr vollkommen erfüllt und auch eine Reparatur keine Abhilfsschaffen kann ...”, 258. jan. 18./V. pont: „... Die Gemeindevertretung ... beschließt, nach Einholung des Gutachtens eine neue Orgel zu bestellen.” E presbiteri jegyzőkönyvből azt is megtudhatjuk, hogy a templom méreteinek megfelelő orgonát mintegy 100.000 Schillingért szerezhetnek be. Lang 1985. 24.

⁸⁹ Evtl. Fertőmeggyes: Jkv. (1935–1961) 262. 1953. aug. 16. III. jkv-i ponthoz mellékelt meghívó; Lang 1985. 31.

⁹⁰ Mag. Friedrich Treu nyugállományú lelkész szíves közlése nyomán.

5. ábra. A fertőmeggyesi evangélikus templom orgonája (Krenn-fivérek).

Az orgona diszpozíciója:

Hauptwerk		Rückpositiv		Pedalwerk	
Prinzipal	8'	Holzgedackt	8'	Subbaß	16'
Rohrflöte	8'	Prinzipal	4'	Prinzipalbaß	8'
Oktav	4'	Spitzflöte	4'	Gedacktbaß	8'
Zinngedackt	4'	Sesquialtera	2 $\frac{2}{3}$ '	Choralbaß	4'
Nasard	2 $\frac{2}{3}$ '	Oktav	2'		
Nachthorn	2'	Zimbel 2-fach	$\frac{1}{2}$ '		
Mixtur 4-fach	1 $\frac{1}{3}$ '	Tremulant			

Balf⁹¹

A reformáció Balfon és Sopronban szinte egy időben terjedt el. Az első balfi evangélikus prédikátort —aki már az 1570-es évek végén itt működött— valószínűleg 1584-ben a soproni evangélikus prédikátorokkal együtt száműzték.⁹² A bécsi békét követően azonban itt is helyreállt a gyülekezeti élet. 1609-ben már javították templomukat,⁹³ 1614-től ismét volt papja a gyülekezetnek,⁹⁴ végül 1658-ban a teljes község evangélikussá vált.⁹⁵ Ebben az időszakban mai ismereteink szerint⁹⁶ a templomnak nem volt orgonája, viszont fennmaradt a mai evangélikus templom gazdag levéltárának egy jelentős darabja, a hegyi templom utolsó evangélikus papjának ágendája.⁹⁷

A virágzó evangélikus gyülekezeti életnek az ellenreformáció vetett véget: 1673 karácsonya előtt Széchenyi György győri püspök parancsára 500 drago-nyos vette körül a községet és a helyi lakosság akarata ellenére, erőszakkal visszafoglalták a templomot.⁹⁸

Több mint 100 évnek kellett eltelnie, míg az evangélikusok a türelmi rendelet értelmében saját templomot építhettek. A templom megépítése előtt az istentiszteleteket a községháza udvarán lévő, deszkából összetákolatott hajlékban tartották.⁹⁹ Itt —érthető módon— az 1788-as egyházlátogatás alkalmával nem jegyezték fel orgonát.¹⁰⁰ Templomuk, amelyet torony nélkül építhettek fel és gyakran imaháznak neveztek, végül 1795-ben készült el.¹⁰¹

A többségében németajkú gyülekezet életét derékba törte a németajkúak II. világháború utáni kitelepítése. Az elnéptelenített faluba telepések érkeztek, s csak hosszú évek után kezdett kissé erőre kapni a gyülekezet.

⁹¹ A község nevei: 1199-ben Farkasd, 1278-ban már Wolf, 1354-ben Wolfsnak írják, 1378-ban Bolf-ként hivatkoznak rá. Balf keleti részén már Kr. e. 2000 körül a csiszolt kőkorszakból, majd Kr. e. 1900–900 között a bronzkorszakból, Kr. e. 900-tól a vaskorszakból származó leletek bizonyítják település létezését. Vízének gyógyító hatását a rómaiak is ismerték; Kr. u. 180 körül élénk fürdőélet folyt itt. Vö. Stefánka 1997. 1–3., 11.

⁹² Payr 1924. 17–19; Payr 1917. 115., 152; Stefánka 1997. 28; Gimes 1977. 18.

⁹³ Vagyis a reformáció kapcsán a katolikusoktól átvett hegyi templomot. Payr 1917. 250. A hegyi vagy Vártemplomot először 1336-ban említik. A Kisboldogasszony tiszteletére felszentelt templom 1673-tól St. Wolfgang, azaz Szent Farkas püspök nevét viseli. Bán 1939. 287; Stefánka 1997. 30.

⁹⁴ Payr 1924. 18; Payr 1917. 251.

⁹⁵ Gimes 1977. 20; Stefánka 1997. 28.

⁹⁶ Az 1674-es és 1697-es katolikus egyházlátogatás sem említi még orgonát. EmLgy Visitatio-nes Canonicae XIII. kötet (1674. Soproni főesperesség, gépelt másolat), XIX. kötet (1697. Locs-mándi kerület, gépelt másolat) 31. old. A megmaradt csekélyszámú ev. számadásban (1666, 1667, 1669, 1670 évi) sem található orgonával kapcsolatos kiadás. Ld. EOL: AGE I a 5; Egyházi számadások (Kirch Raitung), Balf 1666–1673.

⁹⁷ Gimes 1977. 55. Az ágendának az elmúlt évtizedekben nyoma veszett.

⁹⁸ Payr 1917. 432–433; Stefánka 1997. 29; Bán 1939. 230.

⁹⁹ Evl. Balf (jelenleg a SL-ban): Kirchen Chronik (G1 jelzet) 2: „eine aus Brettern zusammenges-
schlagene Hütte”. Ld. továbbá: Stefánka 1997. 29.

¹⁰⁰ EOL: C.V. (1786–1813) Dt 5 I/40.

¹⁰¹ Gimes 1977. 54.

Az első orgona (1795–1822)

A templom elkészülte után, 1795. aug. 5-én Kleeblatt Keresztély soproni orgonaépítő 4 dukátot (18,- ft) vett fel a gyülekezettől foglalópénzként az új templom részére megvásárolandó lózszi (ma Nagylózs) orgonára.¹⁰² A szíjhúzásos pozitívot csakhamar el is szállították Balfra, s felállították a torony nélküli templom karzatán.¹⁰³ Hangja minden bizonnyal már az október 4-i templomszentelési ünnepségen felcsendült. Az orgonán a következő mintegy 15 évben csak kisebb javításokat végeztek.¹⁰⁴

1811-ben König Fülöp soproni orgonaépítő —nem sokkal azután, hogy vándorútjáról hazatért¹⁰⁵— 160 ft-ért javította és teljesen áthangolta a hangszert.¹⁰⁶ Ekkortájt —nyilván König indítványozására— a gyülekezet képviselői megtekintették a sopronkeresztúri (ma Deutschkreutz) régi orgonát¹⁰⁷ („*Kreutzer-Orgel*”), amelyet az ottani katolikusok talán már ekkor el szerettek volna adni. Időközben az orgona ékfúvóinak felhúzó rendszerét is javítani kellett, s a szíjhúzás korongja is cserére szorult.¹⁰⁸ 1816-ban a balfi pozitívot már Fábry Ferenc soproni orgonaépítő reparálta 70 ft-ért,¹⁰⁹ 1820-ban pedig a helyi asztalos „*18 db orgonasípot megragasztott és papírral megerősített*”, valamint egy teljesen új baszszus sípót is készített tölgyfából. Ekkor fel is hangolták az orgonát.¹¹⁰ Utoljára,

¹⁰² Evtl Balf: KR. 1795/97. 14. lap, Q. N° 26.

¹⁰³ Evtl Balf: KR. 1795/97. 14–15. lap és N° 26. szerint a szállításért 1 ft 30 krajcárt, s még további költségként 8 kr-t, 1 ft és 23 kr-t, 46 + 10 + 30 kr-t fizettek ki. A lakatosnak, aki segédkezett az orgona felállításánál, valamint a templom ajtaját is szerelte, további 1 ft 19 krajcárt adtak.

¹⁰⁴ Az orgonát Kleeblatt 50 ft-ért rendbe tette. Igaz, ezt az összeget csak december 31-én vette fel a gyülekezettől. Evtl Balf: KR. 1795/96. Q. N° 35. (19. lap). A munkát 1796 februárjában még folytatta, amiért még 18 ft 23 krajcárt kapott, majd júliusban felvehette a hangolásért járó maradék 17 ft-ot is. Evtl Balf: KR. 1795/96. Q. N° 38. (19. lap), 1796/97. Q. N° 8. (7. lap). Szeptemberben segédjével kiigazította a hangolást 1 ft 45 krajcárért. Evtl Balf: KR. 1796/97. szept. 16–17. 1800 októberében Kleeblatt az orgonát 10 ft-ért kitisztította („*aus butzung*”), majd később 1806 júniusában 22 (18+4) ft-ért, valamint még 1808-ban 25 (20+5) ft-ért javította. Evtl Balf: KR. 1800. Q. N° 12 (nov. 3.), 1806/9 ssz. Q. N° 8, 9. (júl. 6.), 1808/6, 11. A Kleeblattnak átadott 25 ft-on túl a fuvardíjért további 1 ft-ot fizettek ki. Közben, 1806-ban, egy zárat is készítették az orgonához, majd 1807-ben az asztalos is végzett rajta némi javítást. Evtl Balf: KR. 1806/12 és 1807/7. A két szíjat („*Zwey Riemen zur Orgel*”) 2 ft-ért, a zárat 1 ft 15 krajcárért kapták, az asztalos 30 krajcárt kapott.

¹⁰⁵ Kormos 2002/b.

¹⁰⁶ Evtl Balf: KR. 1811. (szept. 14.) Q. „A.”

¹⁰⁷ Evtl Balf: KR. 1811. Q. „A”. Az orgona felújítása során az orgonaépítő háromszori szállításakor és a sopronkeresztúri orgona megtekintésekor felmerült fuvar költségre a gyülekezet 49 ft 55 kr-t áldozott.

¹⁰⁸ Evtl Balf: KR. 1814/4 Conto „B” melléklete, 1815/9 Conto „D” melléklete szerint az asztalos végezte a munkát.

¹⁰⁹ Evtl Balf: KR. 1816/4. (jan. 18.) Q. N° 1. szerint az aláírása „*Franciscus Fabr*”.

¹¹⁰ Evtl. Balf: KR. 1820. Q. N° 3: „*Erstlich 18 Orgelpfeifen geleimt und mit papir verfestigt war ...[á] 18x... 5 fl 24x*”. „*Eine gantz Neue Passpfeife gemacht von Eichenen Holtz 2 fl 30x*”. Nem tudjuk, ki és mennyiért hangolta a hangszert, csak az derül ki a számadás további soraiból, hogy a tanítónak és egyházatyának a hangoláskor felmerült költségét térítették. Könnyen lehet, hogy a tanító végezte a hangolást az egyházatya közreműködésével, és így a fújtató személyt kellett csak megfizetni 1 ft 32 kr-ral.

1822-ben még König végzett rajta egy kisebb javítást.¹¹¹ Bár ez az orgona 1795 óta állt a karzaton, a gyülekezet csak 1816-ban vette először leltárba. Az 1816-os egyházlátogatási jegyzőkönyvből azt is megtudhatjuk, hogy 6 regiszteres volt.¹¹²

Látható tehát, hogy ennek a pozitívna a javítására már igen sokat kellett a gyülekezetnek áldoznia, s kis mérete miatt valószínűleg nem is szánhatták végleges megoldásnak.

A mai orgona története (1822–)

A templom mai orgonáját König Fülöp soproni orgonaépítő készítette 1822-ben. A szerződést 1822. január 27-én kötötték meg,¹¹³ ez egy 8 regiszteres, ébenfa klaviatúrával ellátott pedálos orgona elkészítéséről szól 1200 ft értékben azzal a kitételrel, hogy a régi hangszert —az új elkészítése után—az orgonakészítőnek adják. Az új, pedálos orgona azért lehetett ilyen olcsó, mert a régi, valamenynyire még működő, de a gyülekezet és a templom méreteihez képest kicsi hangszer árát a valódi értékével vették figyelembe.¹¹⁴

A szerződésben az orgona tervezett diszpozíciójára, sípanyagára és a beépítendő sípok mennyiségére vonatkozóan a következőket olvashatjuk:

„Diese Orgel soll und muß bestehen aus 8 Registern als

Principal	4 Fuß	} von Zinn
Quint	3 dt ^o	
Octav	2 dt ^o	
Mixtur	2 Fuß drey Fach	
Coppel	8 Fuß von Holz	
Flauta minor	4 Fuß von Holz	

In Pedal

Subbass	16 Fuß von Holz
Octavbass	8 dt ^o von Holz

Principal, Quint, Octav und Mixtur, diese 4 Register müssen
an der Zahl enthalten von Zinn 306 Pfeifen,
die zwey Register in Manual von Holz 102 dt^o
Und die in Pedal eines zu 12 Pfeiffen gerechnet von Holz 24
Summa aller der Pfeiffen die in der Orgel da sein müssen 432.

¹¹¹ Evtl. Balf: KR.1822. 5. lap szerint az igazításért König nem kért semmit, valószínűleg csak a fűjtató személynek fizettek némi díjat. Természetesen időközben rendszeresen vásároltak és cseréltek húzószíjat a fúvón. Evtl Balf: KR. 1797/98. 5. lap (júl. 15.) 28 kr., 1800. 6. lap (nov.) 30 kr., 1806/12. 2 ft., 1821. Q. N: 9. 3 ft 10 kr., 1822. 18 kr-ért a szíjat megvarrták.

¹¹² EOL: C.V. 1816 (Dt 24) 91. lap (az 1823. évi C.V. mellé csatolva): „... Chorum cum organo 6 mutationum.”

¹¹³ Evtl. Balf: KR. 1823. évi külön mellékletei között.

¹¹⁴ A harkai 10 regiszteres König-orgona 1819-ben ugyanis 2700 ft-ba került, ilyen árarányok mellett a 8 regiszteres balfi hangszer valódi értéke 2100–2200 ft volt. A balfi orgona regiszterszáma, ára és fizetési feltételei megegyeznek a fertőmeggyesiével, s a diszpozíciók is mindössze egy regiszter elnevezésében különböznek.

Diese Orgel muß ferner mit einen [!] schönen Spieltisch mit einer Claviatur von Ebenholz, und lang Octav, mit 2 Windladen von gut ausgetrockneten Eichenbrettern u. 2 Blasbälge, Endlich müssen die Winkel mit Eisen versehen seyn.”...

A szerződés további szövegéből megtudhatjuk, hogy König —fertőmeggyesi szerződésével szemben— életre szóló jótállást¹¹⁵ vállalt az orgonára. Előlegként 400 ft-ot kért a szerződés aláírásakor.¹¹⁶ A hangszer 1822 Szentháromság ünnepe utáni 22. vasárnap szentelhették fel, ezt a dátumot rögzíti ugyanis az 1823. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv.¹¹⁷

Valószínűleg az orgona csak 1823-ra készült el teljesen, amikor König véglegesen behangolta.¹¹⁸ Az orgonaszekrény márványfestését és a díszítések aranyozását 1823-ban a füles¹¹⁹ Boros Antal készítette a templom festésének és aranyozásának felújításával együtt 380 ft-ért.¹²⁰ A 120 ft értékű fafaragást 1824. aug. 9-én fizették ki Mnich János szobrász részére.¹²¹ Nyilvánvaló, hogy Balfon már az aranyozás előtt elkészült az orgona sípmezőiben látható és a szekrényt díszítő egyéb apróbb faragási munka, de hogy ezt ki készítette, nem tudjuk biztosan.¹²²

Az orgona szerződésben rögzített árába nem számították bele a díszítéseken és márványfestésen túl a kisebb-nagyobb lakatosmunkákat, a szekrény rácsos betéteinek vászon anyagát és az egyéb költségeket sem, ami összességében további 49 ft 6 kr-t tett ki.¹²³

¹¹⁵ Vö. a fertőmeggyesi orgonára vonatkozó 67. lábjegyzet szövegkörnyezetével!

¹¹⁶ „Noch Unterschreibungs dieses Contract als Drangab 400 fl.“ A fennmaradó összeget hét részletben 1823 áprilisáig fizették ki az orgonaépítőnek. Az orgonára külön gyűjtést is szerveztek, melynek eredményeként 927 ft 30 kr gyűlt össze. Vö. Evtl. Balf: KR. 1822. utolsó old.

¹¹⁷ EOL: Dt 24. C.V. (1823. ápr. 11.), 88. szerint: „Chorum habet cum organo neo Comparato 8 Mutationum Dnica 22 post Trinit. 1822.”

¹¹⁸ Evtl. Balf: KR. 1823/14 szerint 1 ft 12 kr, minden bizonnyal a fújtató személy költsége merült fel a hangolásnál. Úgy látszik azonban, hogy 1824-ben ismét hangolni kellett a hangszer. Evtl. Balf: KR. 1824/25. N° 12. Csak a fuvart és a segítséget fizették.

¹¹⁹ Evtl. Balf: KR. 1823. „Anton Boros von Nikits”. Füles ma Burgenland (A) Nikitsch települése. Lelkes: 219.

¹²⁰ Evtl. Balf (jelenleg a SL-ban): Kirchen-Chronik, G1 jelzet. 11.; KR. 1823.

¹²¹ A faragó munkában az orgonán lévő három zenélő angyalon kívül a szószékkel egybeépített oltárra készített három angyal és a szószéket egykor díszítő felhő is benne foglaltatott. A szerződést 1824. május 2-án írták alá. Evtl. Balf: KR. 1824. Q. N° 25 szerint „... dem Herrn Minich fürs 6 St. figuren für die Wolcke und für H. Geist ...”; Kirchen-Chronik (jelenleg a SL-ban) G1. jelzet, 11. oldalon csak 110 ft kiadást jegyeztek fel, ugyanis a Mnich Jánossal kötött szerződésben ez az összeg szerepel. Mnich készítette korábban a harkai (Kormos 1994.) és a fertőmeggyesi orgona (ld. 70. lábjegyzet szövegkörnyezetét) faragásait is. Neve máshol Minch, München, Minich vagy esetleg Münchl alakban is olvasható aszerint, hogy a kiejtett nevet miként jegyezték fel hallás után.

¹²² Jóllehet a spundok előtti kiemelhető betéteken lévő ovális korongokra előkarcolt levélmintákat az 1823-as aranyozásig nem faragták ki, Boros Antal ezt is learanyozta. Mivel a szerződés szerint Mnich csak 1824-ben készült el munkájával, a már learanyozott levéldíszek kifaragására nem kerülhetett sor. Evtl. Balf: KR. 1824. mellékletei, valamint az orgonarestaurálás előtti helyszíni szemle alapján.

¹²³ Evtl. Balf: KR. 1822. Q. N° 6, 7, 8, 16. (18 ft 14 kr, 3 ft 24 kr, 8 ft 25 kr, 8 kr), továbbá nyugták nélkül 3 ft 14 kr, 1 ft 48 kr, 2 ft 37 kr, 4 ft, 5 ft 48 kr; KR. 1823/14 és Q. N° 9. alapján 1 ft 12 kr és 24

A fémsípokat nagy valószínűséggel nem König készítette, hanem a thüringiai gothai hercegség területén élő Heinrich Müller. Ezt a harkai orgona restaurálásánál véletlenül felfedezett lelet támasztja alá. Lehet, hogy König vándoréveinek egy részét töltötte itt, s innen származik a kapcsolat.¹²⁴

1826-ban az orgona játszóasztalát a korabeli szokásnak megfelelően leresztették a közkarzattól, egyúttal egy zárat is felszereltek rá.¹²⁵

A hangszer a következő két évtizedben König rendszeresen hangolta és javította.¹²⁶

König halála után, 1853 októberében Fischpera Konrád soproni orgonaépítő végezte az orgona tisztítását, javítását és hangolását 50 ft-ért.¹²⁷

Legközelebb 1864-ben került sor a hangszer alaposabb javítására. Május 5-én 70 ft-ot, tehát jelentősebb összeget fizettek ki Hagemann Ferenc soproni orgonaépítőnek.¹²⁸ Ezt a javítást 1872-ben egy nagyszabású —talán felújítási— munka követte. Az orgonára költött összeg ez alkalommal már 150 ft volt.¹²⁹ 10 évvel később, 1882. május 13-án már Müller Antal orgonaépítő vette fel azt a 85 guldent, amely az orgona tisztításáért, szükséges javításáért, több új ónsíp készítéséért és a hangolásért járt neki.¹³⁰

kr. Ezenfelül az előrelátó gyülekezet két egérfogó elhelyezésével is gondoskodott az orgona védelméről. Evtl. Balf: KR. 1824, 5.

¹²⁴ A harkai orgona restaurálásánál egy már nem javítható síp szétnyitásakor kiderült, hogy annak belsejébe készítője az alábbi szöveget karcolta: „Heinrich Müller aus Großkochberg in Thüringen im Herzogtum Gotha”. Az sem kizárt, hogy Müller ez idő tájt Könignek volt segédje, de az ő nevé a meglévő inaskönyv nem tartalmazza. A gothai herceg akkoriban ellátogatott Sopronba, tehát ez a kapcsolat magasabb szinten is meglehetően. Evtl. Sopron: XIX. század eleji —a cikk szerzője által pontosan nem rögzített— feljegyzések.

¹²⁵ Evtl. Balf: KR. 1826. Q. № 8, 9.

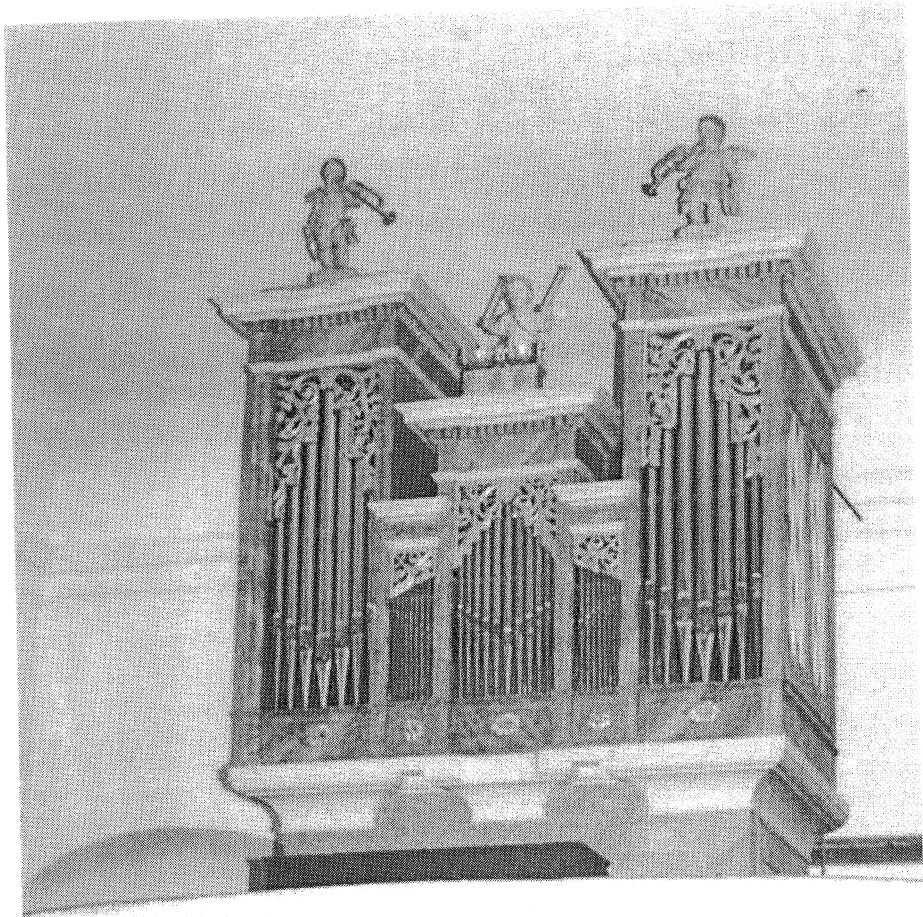
¹²⁶ Evtl. Balf: KR. 1827/12 (csak a fuvart és a segítséget fizették). Az Evtl. Balf: KR. 1828/14, 1830/5 alapján 7 ill. 3 ft-ot fizettek ki. 1833 áprilisában König 5 nap alatt alaposan kitisztította, majd ismét behangolta a hangszer 50 ft-ért. Természetesen az orgonaépítő fuvarját, csakúgy, mint a szállást és a segítséget az orgonaépítő mellé, szokás szerint a gyülekezet rendezte és fizette. Evtl. Balf: KR. 1833/42 Q. № 42. 1838 januárjában König ismét ellenőrizte az orgona működését. Evtl. Balf: KR. 1838/11 Q. № 11. Legközelebb már csak 1845-ben kellett javítani, erről tanúskodik a Könignek július 5-én kifizetett 12 ft 30 krajcárt elismerő nyugta. Evtl. Balf: KR. 1845/15 Q. № 15.

¹²⁷ Evtl. Balf: KR. 1853. Q. № 21. Ez ugyanolyan alapos munka lehetett, mint amelyet 1833-ban König végzett ötnapos otléte alatt. Időközben az orgona egyik ajtájának zárja elromlott, azt 1856-ban megjavították, s egy új kulcsot is készítették a helyi lakatossal. Evtl. Balf: KR. 1856. Q. № 21.

¹²⁸ Evtl. Balf: KR. 1872. 18.

¹²⁹ Mivel a kifizetést igazoló nyugta nem volt az iratok között, nem sikerült megtudni, hogy ki végezhette ezt a munkát. Ha soproni orgonaépítő végezte, akkor nagy valószínűséggel csak Müller Antal lehetett, aki 1870-ben telepedett le Sopronban, és 1872-ben kapta meg a honosítást és az iparjogot. Ekkor rajta kívül ugyanis már csak Seidelmann Károly jöhetne számításba, de az ő működéséről az 1840-es évet követően nincs adatunk. Ld. Kormos 2002/b.

¹³⁰ Evtl. Balf: KR. 1882., 6. (máj. 13.). 1887-ben 7 ft-ért, 1890-ben pedig 7 ft 50 krajcárért ismét ő végezt rajta apróbb igazításokat. Evtl. Balf: KR. 1887. Q. № 17. (okt. 1.), 1890/55 Q. № 29. A korábbi alaposabb javítások és a felújítás eredményesek voltak, hiszen a századforduló utánig az iratok szerint semmi javításra nem volt szükség, csak a fúvó elkopott húzószíjait kellett alkalmanként újjal pótolni.

Ein' feste Burg
ist Unser Gott.

6. ábra. A balfi ev. templom König-organája 1822-ből.

Az eddigi javítások, felújítások során semmilyen átalakítást vagy bővítést nem végeztek a hangszeren. 1918-ban azonban ez az orgona sem kerülhette el az emlékezetes ónsíp-rekvirálást.¹³¹ A gyülekezet 1926-ban felvette a kapcsolatot Kemenesi Sándor szombathelyi orgonaépítővel, aki segédjével, Rác Sándorral¹³² 15 millió koronáért felújította az orgonát, és egy új fúvót készített a régi, szíjhúzásos fúvó helyett.¹³³ Valószínű, hogy ekkor pótolták a homlokzati sípokat is, és ekkor építettek be a Quint sípsor helyére egy *Viola di gamba 8'* regisztert.¹³⁴

1929-ben a kántortanító kívánságára a gyülekezet egy *Vox coelestis* és egy *Aeolharfe* regiszterrel egészítette ki az orgonát.¹³⁵ Ezt —silány minőségben— ugyancsak Kemenesi Sándor végezte.¹³⁶

1962 októberének végén még Kemenesi Rezső tisztította, javította és hangolta az orgonát,¹³⁷ de a 70-es évek közepe táján végleg elnémult a hangszer. Az idők folyamán az eredeti orgonapad is eltűnt, helyette egy igénytelen kivitelű, gyenge konstrukciójú pad volt fellelhető az oltár mögött.

Az orgona 1996–98 közötti restaurálása

Az orgona restaurálási munkáit a gyülekezet levéltárában található csaknem teljes német nyelvű iratanyag alapos tanulmányozása, valamint a hangszer átvizsgálása és felmérése előzte meg, mivel egyértelmű volt, hogy a már két évtizede használaton kívüli hangszeren az építéstől eltelt idő alatt lényeges szerkezeti és hangzásbeli átalakításokat végeztek. A fent említett szerződés csakhamar előkerült, azonban az is bebizonyosodott, hogy a tervezett diszpozíció kisebb változtatással valósult meg. Nevezetesen: a *Mixtur 3fach* nem kétlábás, hanem 1'-as fekvésű lett c¹, ill. c²-nél oktávrepetálással,¹³⁸ s a pedálban

¹³¹ Evtl. Balf: Protocollum (B5. jelzet) 217. 1918. jan. 1. jkv. IV. pont. A szemet is bántó hiányok pótlására a Soproni Takaré- és Kölcsön Egyletnél 402 korona 80 fillér tőkével orgonasíp-alapot hoztak létre még ugyanezen év augusztus 22-én. Evtl. Balf: Soproni Takaré- és Kölcsönegylet 20 241. sz. a „Balfi ág. hitv. evang. egyház orgonasíp alapja” nevű betétkönyve, 1. lap.

¹³² Az orgonában talált felirat alapján.

¹³³ Evtl. Balf: Protocollum (B5. jelzet) 342. 1926. szept. 17-i jkv. 1. pont.

¹³⁴ Később ugyanis már nem találkozunk e vonós sípsor beépítésének említésével.

¹³⁵ A tervezett munkálatokról ld. Evtl. Balf: Protocollum II. 60. 1926. dec.; Evtl. Balf: Protocollum (B5. jelzet) 345. 1927. febr. 6-i jkv. 2. pont; Evtl. Balf: Protocollum (B5. jelzet) 355. 1929. márc. 15-i jkv. 5. pont; Evtl. Balf: Protocollum (B5. jelzet) 356. 1929. márc. 17-i jkv. 4. pont; Evtl. Balf: Protocollum (B5. jelzet) 359. 1929. máj. 22-i németül lejegyzett jkv.

¹³⁶ Kemenesi az új szálladát a pedálregiszterek mögött, a szekrényt puttonyszerűen hátrafelé bővítve helyezte el. Az *Aeoline* szokás szerint a *Vox coelestis* egyik sora volt. Az újonnan beépített pneumatikus kúpláda szelepeit a régi csúszkaláda olykor rossz helyen, rendszertelenül megfűrt hangrekeszeiből nyert levegővel működtette, az átalakítással hozzáférhetlenné téve a pedál szelepszekrényét. Az orgonaépítő talán ez alkalommal cserélte ki az 51 hangos eredeti —nyilván erősen kopott— ébenfa klaviatúrát az annál összességében mintegy 3 cm-rel szűkebb menzúrájú, celluloid borítású billentyűzetre, ahol az egész hangok az eredetihez képest 9 mm-rel hosszabbak is lettek. (A restaurálás előtti helyszíni szemle alapján.)

¹³⁷ Az orgonában talált felirat alapján.

¹³⁸ Erre bizonyítékok az orgona mixtúrájának eredeti sípjai és sípállványa.

tervezett *Octavbass 8'* regiszter nem 12 síppal, hanem kétsorosán, egy 4'-as sorral kiegészítve lett beépítve.¹³⁹

A restaurálási munka során a bővítmények és átalakítások eltávolítása után az eredetileg megépült diszpozíció lett helyreállítva, a hangolás Kirnberger III. temperatúrája szerint készült.¹⁴⁰ Anyagiak híján nem került sor a szíjhúzásos ékfúvók rekonstruálására, csak az 1926-ban beépített lábtiprúsó fúvó felújítására, illetve a tárolófúvó méreteinek csökkentésére, hogy a fúvómotor a szekrényben elhelyezhető legyen. A restaurálást követően a hangszerről CD-felvétel készült.

(Folytatjuk)

Irodalom

- Altmann 1982 Peter Altmann: *Das evangelische Rust*. Magistrat der Freistadt Rust. [Rust] 1982.
- Bán 1939 Bán János: *Sopron újkori egyháztörténete*. Sopron 1939.
- Bárdos 1984 Bárdos Kornél: *Sopron zenéje a 16–18. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984.
- Berger 1980 Melitta Berger: *Die röm.-kath. Stadtpfarrkirche Rust*. Röm.-kath. Stadtpfarre Rust [Rust] 1980.
- Csatkai 1935 Csatkai Endre: „Sopron régi orgonái és orgonakészítői”, *Soproni Hírlap* XXII. évf. 167. szám (1935. júl. 25.), 4.
- Csatkai 1937 Csatkai Endre: „Adatok a ruszti zenekultúra múltjához”, *Történetírás* I. évf. 2. szám (Újpest, 1937. márc.), 212–215.
- Csatkai 1939 Csatkai Endre: „Régi soproni orgonakészítők”, *Sopron vármegye* 1939. jún. 11.
- Eberstaller 1955 Oscar Eberstaller: *Orgeln und Orgelbauer in Österreich*. Wiener Musikwissenschaftliche Beiträge Band I. Graz–Köln 1955.
- Faut-Klein krónika Kovács József László: *Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein — Faut Márk és Klein Menyhért krónikája (1526-1616)*, Burgenländische Forschungen, Sonderband XVII., Sopron város történeti forrásai C sorozat I. kötet. Sopron — Eisenstadt 1995.
- Fiedler 1951 Karl Fiedler: *Geschichte der evangelischen Pfarrgemeinde A. B. in Rust*. Eisenstadt 1951.
- Fiedler 1961 Karl Fiedler: *Geschichte der evangelischen Pfarrgemeinde A. B. in Mörbisch*. Eisenstadt 1961.
- Gimes 1977 Gimes Endre: *Balfürdő. Útikalauz*. Győr-Sopron Megyei Idegenforgalmi Hivatal, [h.n.] 1977.

¹³⁹ Ennek az lehetett az oka, hogy König Harkán megépített hangszerében túl halk lett az Oktavbass 8'. Így nagyon valószínű, hogy az orgonaépítő már a szerződés megkötése után, de még az orgona megépítése előtt elhatározta magát az Oktavbass 8' hangjának megerősítésére egy 4' sípsorral, hiszen a szekrényben e sípok elhelyezése nem utólagos átalakítás eredménye.

¹⁴⁰ Az orgona restaurálását e cikk szerzője végezte Kormos Dániel intonációs segítségével, míg a szekrényt Szombati István restaurálta, hiányzó faragásait pedig Hajnik Tibor pótolta.

- Házi 1939 Házi Jenő: *Sopron középkori egyháztörténete*. Sopron 1939.
- Házi 1982 Házi Jenő: *Soproni polgárcsaládok 1535–1848*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1982.
- Jancsovics 1974 Jancsovics Antal: „Rauch András, az első soproni zeneszerző 1592–1656”, *Soproni Szemle* 1974. 41.
- Jandek 1955 Jandek Gusztáv: „Wohlmuth János 1689. évi ún. Stark-féle virginálkönyve”, *Soproni Szemle* 1955. 89.
- Kormos 1994 Kormos Gyula: „175 éves a harkai orgona”, *HangszerVilág* IV (1994) 5–6. szám, 7–13.
- Kormos 1999 Kormos Gyula: „Orgonánk a templom ékszerdobozza”, *Balfi hírek* I. évf. 2. szám (1999. augusztus)
- Kormos 2000 Kormos Gyula: „Sopron és környéke evangélikusainak orgonái. Sopron — II.”, *Magyar Egyházzene* VIII (2000/2001) 361–380.
- Kormos 2002/a Kormos Gyula: „Öt évszázad orgonistái és zeneszerzői a soproni evangélikusoknál”, *Soproni Szemle* 56 (2002) 3. szám, 277–289.
- Kormos 2002/b Kormos Gyula: „Sopron orgonaépítői az elmúlt öt évszázadban”, *Soproni Szemle* 56 (2002) 4. szám, 347–375.
- Lang 1985 M. Lang: *200 Jahre Evangelische Pfarrgemeinde A. B. Mörbisch am See 1785–1985*. Festschrift. Eisenstadt 1985.
- Mayer 1928 Josef Mayer: *Geschichte von Wiener Neustadt, Band 4. Die Zeit der Absolutismus*. Wiener Neustadt 1928.
- MGG (Friedrich Blume, Hg.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* Bd.1–16. Kassel—Basel 1949–1979.
- Mollay 1992 Mollay Károly: „Rauch András Sopronban”, *Soproni Szemle* 44 (1992) 289–332.
- Névtár 1912 *Magyarországi ág. hitv. ker. egyház egyetemes névtár*. Budapest 1912–13.
- Pausz 1992 Josef Pausz: „Rauch András, egy evangélikus muzsikusz az ellenreformáció viszontagságaiban”, *Soproni Szemle* 44 (1992) 193–212.
- Payr 1917 Payr Sándor: *A soproni evangélikus egyházközség története*. Kiadta a Soproni Ág. Hitv. Evang. Egyházközség, Sopron 1917.
- Payr 1924 Payr Sándor: *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története*. Sopron 1924.
- Reingrabner Gustav Reingrabner: *Das Wort unseres Gottes bleibt ewiglich*. Aus Geschichte und Leben der Evangelischen im Burgenland. Evang. Presseverband, Wien [?].
- Sematizmus 1820 *Schematismus Ecclesiarum et Scholarum Evangelicorum Augustanae Confessionis in Inclito Regno Hungariae Addicto*. Viennae 1820.
- Sematizmus 1838 *Schematismus Generalis Ecclesiarum & Scholarum Evang. Aug. Conf. Hungaria*. Pestini 1838.
- Stefánka 1997 Stefánka László: *Balf Escort 96 BT.*, Sopron 1997.

- Szigeti 1977 Szigeti Kilián: *Régi magyar orgonák. Győr*. Zeneműkiadó, Budapest 1977.
- Unger 1998 Alexander Unger: *Die ruster Fischerkirche*. Christliche Kunststätten Österreich, Nr. 218. Verlag St. Peter, Salzburg 1998
- Zenei Lexikon Szabolcsi Bence — Tóth Aladár (szerk.): *Zenei lexikon*. I–III. 1965 kötet. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1965.
- Zenei Lexikon Brockhaus — Riemann (szerk.): *Zenei lexikon*. 1–3. kötet. Zeneműkiadó, Budapest 1983–85.

A levéltári forráshelyek rövidítései

- C.V. Canonica Visitatio, Visitationes Canonicae, (Egyházlátogatás, vizitáció)
- EmLGy Egyházmegyei Levéltár — Győr. A győri püspökség levéltára
- EOL Evangélikus Országos Levéltár, Budapest
- Evl. A hivatkozott település evangélikus levéltára
- Jkv. Protocollumok, jegyzőkönyvek
- Kjkv. Konventi jegyzőkönyvek
- KR. Számadáskönyv, számadás, Rättning, Raithung, Kirchen-Raitten, Raitten-Buch, Kirchen-Rechnung, Kirchenrechnung
- Mem. Memorabilien der Evang. Kirche in Mörbisch — 1848.
- Q. Quittung, nyugta, elismervény
- SL Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára